

Sagvan Ahmed, O. (2022). Şopên gireyên derûnî di dastanên kurdî yê folklorî da. *Folklor û Ziman*. 3(2), 145-170

Wergirtin/received: 07.09.2022

Qebûlkirin/accepted: 27.09.2022

ORCID: 0000-0002-3417-520X

ŞOPÊN GIRÊYÊN DERÛNÎ DI DASTANÊN KURDÎ YÊN FOLKLORÎ DA

Omeed Sagvan Ahmed*

Kurte

Ev xebat lêgeryaneka derûnşikarî ye li jêr nav û nişanê şopên girêyên derûnî di dastanên folklorî yê kurdî da. Ji bo vê xebatê çar dastanên folklorî hatine hîlbijartin (Zembilfiroş, Hesoyê Şivan, Edûla Mistefabegê û Narîna Binefşî). Bizav hatîye kirin, kesayetên evan dastanan çî wekî leheng yan jî karakter ji layê girêyên derûnî ve bihên şirovekirin. Berhemên folklorî bi taybetî janrê vegêrankî nimûneyên baş in bo evan core xwandinan, ji ber ku hemû mijarên tabû yê ku girêdayî bi hezên kîpkirî û evîndariya qedexê bi şeweyeka nerasterast, xwe di van vegêranan da dibînin, çî efsane, dastan, çîrok û hikayatên folklorî bin yan jî berhemên hunerî yê nivîskaran bin. Jixwe ev janrê vegêrankî cihê veşartina girêyên derûnî ne û navê gelek girêyên derûnî ji van efsane û hikayatên folklorî yê yunani û cihanî hatine û bûne kereste bo rêbaza derûnşikariyê.

| 145

Ev xebat li jêr bîr û boçûnên Sigmund Freudî û hevalên wî hatîye encamdan, herwesa mifa ji boçûnên derûnnasên serdemê hatîye wergirtin, û hindek cihan jî mifa ji rêbaza hevberkirinê hatîye kirin.

Peyvên Sereke: Folklor, dastanên kurdî, rêbaza derûnşikarî, girê, seks.

* Peymangeha Teknik a Taybet a Rewandizê, Liqê Zaxoyê. Kurdistan/Iraq
E-mail: omed.zamdar@yahoo.com

**TRACES OF PSYCHOLOGICAL COMPLEXITIES
IN KURDISH FOLKLORE EPICS**

Abstract

This research focuses on the psychological complexities in four Kurdish folklore epics; (The Basket-Seller, Hasso, The Shepherd, Adol, The Daughter of Mustafa Beg, Narin of Binafsh). Each of the characters of these epics will be analyzed so that their psychological complexities could be detected. Kurdish narratives in folklore tales are the best examples for explicating various psychological desires especially when such desired are buried in the unconscious part of the brain. Such folklore narratives, whether they are stories, myths, epics, or artistic writings of authors were intrinsically being taken from Greek mythical stories, while in fact such stories are imbued with complicating psychological conflicts to be analyzed in terms of the theory of psychoanalysis. The researcher heavily relies upon the theory of psychoanalysis by Sigmund Freud. The researcher further makes use of the theories of the other modern psychologists to analyze the characters of the four major epics.

Keywords: Folklore, Kurdish epics, psychoanalysis, complex, sex.

Destpêk

Hemû deman zanista derûnîyê, ji bo bi serhîlbûna raz û nepenîyên mirovî, berê xwe daye edebiyat, efsane û hikayatên folklorî. Folklor ji bo xwendingeha derûnşikarî meydana xebatê û vekolînê bû. Sigmund Freud (1939-1856) bi xwe di pirtûka “Totem û Tabû”yê da wê çendê dihînite ziman û dibêjît: “Em bi rêka jibermayî, amraz, kereste, berhemên hunerî, aydoloji û ayînî yê ku mirovê ji berî mêjûyê bo me bi cih hêlane, rasterast yan nerasterast bi rêka vegêrana efsane, çîrokên cinan, perîyan em ji wan agahdar bûne” (Freud, 2005, r. 22). Anku bi rêka evan vegêranan em zanyariyan li ser mirovên ji berî xwe dizanin û xwe da dihêlin nav jîyana wan û derûnîya wan. Herwesa “ji bo naskirina derûnîya civakan pêwîst e ku lêkolîner bi rêya rêbaza derûnnasîya modern kesayetiyên folklorî analiz bike û awayê derûnîya civakê derxe hole”. (Yıldırım û yd, 2013, r. 36) Me jî xwast bi rêka evê xebatê berê xwe bidin dastanên folklorî û kesayetiyên wê ji aliyê kêşeyên derûnî ve şirove bikin û bi ser rewşa wan hil bin. Me bi fer dît, em dastanên folklorî helbijêrin ji ber ku wekî tradîsyon di nav çanda gelî da berbelav e û yekî bo yekî hêlaye û heta gehîştîye roja me ya îro. Ji milek din ve folklor û berhemên folklorî gencîneya raz û nihênên civakî û derûnî ne û herwesa ev berhem dihêlin civak derbirinê ji hest û xerîzeyên xwe yê tabû bikin û bi rêka vegêranên folklorî evan xwastekan têr bikin. Ji bo vê vekolînê, ji bilî jêderên resen me mifa ji jêderên din jî wergirtine ku ew jî “Rehendî Derûnî le Şîrekanî Letîf Hellmet da” ya Hawjîn Sîlwe û “Nalî û Saykolojiyay Şîr” ya Rêbiwar Mehemd Melazade ye. Bi rêka van berheman me berê xwe daye nêrinên qutabxana derûnşikariyê.

147

Ev xebat ji du beşan pêk dihêt, di beşê yekê da me behsa çemkê girêyên derûnî kirîye û herwesa corên wan jî me diyar kirine. Di beşê duyê da me çar dastanên folklorî (Zembîlfiros, Hesoyê Şivan, Edûla Mistefa Begî û Binefşa Narîni) helbijartine û me kirine meydana xebata xwe û me bizav kirîye şopên girêyên derûnî li gor boçûnên rêbaza derûnşikarî û derûnnasên serdemî di evan her çar dastanan da şirove bikin. Herwesa mifa ji rêbaza hevberkinê jî hatîye wergirtin

1. Girê, Çemk û Pênase

Girê yan jî girêya derûnî, hizrek yan komeka hizrên têkel û hevgerî ne, enerjîyek sozawî tê da derbaz dibit û paşî tûşî tepisandin û kipkirina beşî yan giştî dibit û dibit sedemê kêşe û nakokîyan. Di zimanê îngilîzî da ji vê çemkê ra dibêjin “Complex” û di zimanê erebî da “Iqde Alnîfsîye” dibêjin. (Şerîf, 1985, r. 33). Di zimanê kurdî da jî “Girêya Derûnî” û “Alozi” dihêt bilêvkerin (Bokanî, 2004, r. 14).

Dîroka bikarînan evê termê bo derûnnasê nemsawî Sigmund Freud vedigerit. Ew yekem kes bû ku behsa evê termê bi awayekî têt û tesel kirîye û xistiye ber tîşkên lêkolînê û vekolînê, bi merema vedîtî û perdeladan li ser hez û tirs û girêyên nestî (binhişî). Ewî rêbazeka taybetî di vî bîyavî da afirand, ew jî rêbaza “derbirîna azad” ku şîya di rûniştinên xwe yên şirovekirina derûnên nexweşan da bi kar bihînit û şîya gelek eger û hokarên veşartî yên nestî xuya bikit (Freud, 2017, r. 55). Li gor nerîna Freudî, girê cihê xwe di nava nestê mirovî da çê dikit û bandorê li ser reftar û kiryarên mirovî dirust dikit, bê ku çi zanyarî li ser hebin. Anku kogeha evan girêyan nest e û ew der cih û warê wan e (Freud, 2017, r. 55).

Girê berpêşek nestî ye û haya mirovî jê nîne, dîsa tak û rihên wê jî nahêt zanîn. Bi rêya binhişiyê dihêt aşkerakirin û bi taybetî bi rêya xewnan û reftara mirovî ya neasayî. Wekî hezkirina zêde ya kurî bo dayikê, yan jî kerbek zêde ya kurî bo babî, xuşk bo birayî, bira bo xuşkê. Ji bo vê yekê bi nerîna Freudî xewndîtî û berhemên edebî baştirîn belge ne. Ji ber ku girêyên derûnî bi rêya binhişî dihêne aşkerakirin û binhişî jî beşê herî kûr ê eqlê mirovî dihêt hijmartin û sindoqa zanyarî û rûdanên bihorî û hezên kipkirî û tepisandî ne (Freud, 2017, r. 55). Dîsa Freud tekezê li ser hindê dikit ku çi mirov nîne bê girêyek derûnî û raman jî girêyê babetek vebire (Freud, 2017, r. 60).

148 |

Li vê derê bo me ew çende diyar dibit, hebûna girêyên derûnî li nik her takekesekî, ne bi arezû û îrada wî ve girêdayî ye, belkî xala bingehîn li vê derê binhiş û xwastekên tepisandî ne. Lêbelê ev xwastek û pêdawîst e zû bi zû nahête hestpêkirin, gelek ji wan di binhişî da dimînin, qet carekê jî reng e nehên diyarkirin, lê hindê jî bi rêka reftar û xewndîtî dihêne penîkirin. Lewra xewndîtî di rêbaza derûnşikarî da gewherê şirovekirina reftar û kesayetîya veşartî ya her takekesekî ye û herwesa amrazê aşkerakirina girêyên derûnî ne. “Xewn pêşbînî ji dahatûyê nakit, belku fênomênek e perdê li ser hevrikîyên seksî yan wijdanî radikit yan wijdanê vedimalit û di xewê da bîner li wî çaxî di destî da dinalit yan derbirîne ji wan pêwîstên tepisandî yên serdema zarokîniyê dikit.” (Slîwe, 2013: 67- 68). Girêyên derûnî jî piraniya caran jêdera xwe ji serdema zarokîniyê werdigirt, bi taybetî Girêya Odîpî.

2. Corên Girêyan

Corên girêyên derûnî gelek in, hindê jî wan nêzîkî hev in û hindê jî berûvajî hev in û ji yek dûr in, em dê li xwarê corên girêyan rêz bikin û yek bi yek behsa wan bikin.

1.2. Girêya Odîpî (Oedipus Complex)

Girê yan jî em bibêjin aloziya Odîpî, yek ji wan karên herî giring yê Freudî ne. Ev term ji şanogerîya Kral Odîpî ya Sofuklisî hatîye wergirtin û bûye çemkeka giring di cihana psîkoanalîzê da. “Girêya Odîpî ji aliyê zanistî ve dihêt hêjmartin, corek ji şepirzebûn û têkçûna derûnî li ba zarokî ku du caran tûş dibit. Bi taybetî di geşekirina derûnî û seksî da, bi wî awayî dikevit pêşbazîyê, ji bo ku berî babê xwe bikevit û dayikê wekî dîyarîyekê bi destê xwe ve bihînit.” (Freud, 2017, r. 101) Ji ber hindê jî gelek caran bi navê (girêya dayikê) dihêt binavkirin, ji ber ku dema gorankarî bi ser zarokî da dihêt, zarok gelek ji dêya xwe hez dikit û bi çavekî dijinkarî li babê xwe dinêrit (Bokanî, 2004, r. 43). Zarok di temenê sê heta çar salîyê da, heza seksî li nik wî beramber diya wî dirust dibit û xirê ji babê xwe radikit û kerb jê vedibin (Slîwe, 2013, r. 64). Di vê aloziyê da, bab û kur dikevin mîlmilanê û kêş û vekêşê. Kur hemû bizava dikit, diya xwe ji bavê xwe bistînit û bi awayekî binhişî ji xwe ra bikit mîrat.

2.2. Girêya Elektra (Electra Complex)

Girêya Elektrayê berûvajî girêya Odîpî ye, dîsa ev terme ji efsaneyek yûnanî hatîye wergirtin. Di vê girêyê da, meyla keçê bo babî diçit û kerb ji dayikê ve dibit. Bi taybetî heger hat û babî pêgehek mezin di civakî da hebit, yan jî, pitir bab giringîyê bi keçê bidit. Freud vê vîyanê bo serdema zarokîniyê dizivîrînit, dema ku keç hest bi cûdahîya regezî di navbera xwe û birayên xwe da dikit, bi taybetî ji aliyê fîzyolojî ve, ew cûdahî jî ew e ku keçê wekî kuran nêrendam nîne. Herwesa sedemek din jî heye, ev girê li cem keçê peyda bibit, ew jî ew e, dema ku ji dayikê dûr bikevit, yan jî di dema sinêleyê da, ku babî wekî mirovekî tabû dibînit û bi hestek qedexê lê dinêrit, wî çaxî meyla keçê bo wan mêran diçit, yê ku hevtemenê babê wê ne (Eswed, 2015: 353). Ev girê jî piraniya caran di nav civakên girtî û nêrsalarî da peyda dibin, ji ber ku keç babî qedexê û heram dibînit, ev çende jî bandorê li binhişê wê dikit û ev girê tê da çîgir dibit.

2.3 Girêya Mêyatîyê (Femininity Complex)

Girêya mêyatîyê ew e, kur wekî keçê reftarê dikit, bi taybetî dema ku pêkve xwe dişon û mêndamê xuşka wî, ji yê wî cîyawaz e. Di aşopa wî da, dayika wî ev çende aniye serê xuşka wî û nêrendamê wê jêvekirîye, ji bo ku nêrendamê wî jî nehêt jêvekirin, ji tirsan da, wekî keçan reftarê dikit. Ewe jî di nav wan xêzanan da rû didit yê ku dayik tê da desthelatdar û tund bit li gel zarokên xwe (Eswed, 2015, r. 355).

2.4. Girêya Mêranîyê (Masculinity Complex)

Di vê derê da, keç dixwazit wekî kurikan bit, hest bi kêmasîya nebûna nêrendamê kurikan dikit û di nav civakê jî da hest bi pileya kêmasîya keçê dikit. Ji ber hindê naxwazit wekî keç reftarê bikit, xwe neçar dikit, wekî kuran reftar û livînan bikit, pora xwe kurt dikit, cilikên wekî yê kurikan dikit ber xwe û wekî wan şerûker dibit (Eswed, 2015, r. 355).

2.5 Girêya Qabîlî (Cain Complex)

Ev girêye girêdayî, milmilanê û kerbvebûnê ye di navbera du birayan da û eve jî ji efsaneya Habîl û Qabîlî hatîye wergirtin (Eswed, 2015, r. 356).

2.6 Girêya Antîgonê (Antigone Complex)

Di vê girêyê da, xuşkê meylek zor bo birayî heye û jê hez dikit. Li gor efsana yûnanî Antîgon keça Kral Odîpî ye, xwe dikit qurban bo birayê xwe (Eswed, 2015, r. 356).

2.7. Girêya Orîstî (Orestes Complex)

Berûvajî girêya Odîpî ye, li vê derê kur ji ber xîyaneta dayikê ya beramber babî, dayikê dikujit û kerb jê vedibin (Eswed, 2015, r. 356).

2.8. Girêya Dîyanayê (Diana Complex)

Ev girêye hindek nêzikî girêya mêyatiye ku di vê girêyê da, keç dixwazit bibit nêr û di reftarên wê da dîyar dibit (Eswed, 2015, r. 357).

2.9. Girêya Mîdya (Medea Complex)

Di vê girêyê da, dayik kerbê ji zarokên xwe radikit û ji wan hez nakit, bi taybetî, ger mêtê wê xîyanetê lê bikit, yan jî jinek din bo xwe bihînit, li vê derê jin wan zarokan wekî dijmin dibînit û arezûya kuştina wan dikevite dilê dayikê. Herwekî di efsana yûnanî da, Mîdya her du kurên xwe dikujit, ji ber ku mêtê wê Cîson keça kralî bo xwe dixwazit (Eswed, 2015, r. 358).

2.10. Girêya Napolyonî (Napoleon Complex)

Ev girêye li nik zelaman heye û ji wan mêran jî, yê ku nêrendamên wan biçûk û lawaz, ev zelum bi rengê din, derbirîne jî wê rewşa derûnî dikit û reftarek şerokî beramber jinan bi kar dihînit û bizavê dikit hêjmarek pir ji jinan kontrol bikit û zorbeya wan bo xwe rabikêşit û cihê xwe di nav dilê wan da bikit. Dibêjin Napolyon bi vî awayî bû û bizav dikir, di yek demijmêrê da li gel hêjmareka zor ya jinan raze (Eswed, 2015, r. 358).

2. 11. Girêya Grîseldayê (Griselda Complex)

Ev girêye jî weku girêyên din ên derûnî xwedan term û bingeh e û ev zarav ji aliyê derûnnasekî emrîkî bi navê James Jackson Putnamî ve (1846-1918) li dûv rêbaza Freudî dahêna û wesfa wê peywendîya babî ya binhişî ya seksî li gel keçê dikit. Dema biryar ji aliyê keçê ve dihê dan ku şû bi xortekî bikît, ev heste li nik babî çalak dibit. Ev core hestpêkirine, ser bi çîrokên efsaneyî ve diçin. Bo nimûne kralek gelek astengan dihavête ber wî kesî, yê ku keça wî jê dixwazit (Huss, 1986, r. 190). Ev mijar di şanogerîya Tofan ya William Shakespeareî da dihête dîtin, dema ku Prospero dudil e destan ji keça xwe berbidit. Eve jî dikevit jê çemkê Freudizmê û jê ra dibêjin kompleksa Grîseldayê (Huss, 1986, r. 190) û cihê xwe weku hemû girêyên din di nav derûnşikariyê da kiriye.

2. 12. Girêya Xwekêmdîtîne (Inferiority Complex)

Ev girêye, hestê xwekêmdîtîne li cem takekesî dirust dikit, ew jî dema hest pê bikît bê desthelat e yan hest bi desthelatek ji xwe mezintir bikît. Ev hest jî li qonaxên zarokîniyê li cem kesan çê dibin. Li gor dîtina Alfred Adler (1870-1937) hemû zarok di hesta xwekêmdîtîne da hevbeş in, li gor pêkhata cestayî û nekamilbûn û bêhêziyê hest bi xwekêmdîtîne dikin, îcar dema geşe dikin û temenê wan mezin dibin guhorîn bi ser evî hestê wan da dihên. Jêderên vê girêyê zortir û aloztir dibin. Îcar hind faktorên din dibin sedema dirustbûna hesta xwekêmdîtîne, wekî; kêmendami, rewşa civakî (Melazade, 2016, r. 282).

| 151

2. 13. Girêya Narsîzmê: (Narcissus Complex)

Narsîzm têgehekê zanistî ye li cem Freudî ji têgeha xweperistin û xwevîyanê aloztir e, di vê têgeha Freudî da mirov bi rêka objeya ji derve dişê narsîzmê nîmayîş bikît (Loran Ason, 2012, r. 147). Freud narsîzmê bo ser du coran dabeş dikit; narsîzma seretayî girêdayî bi zarokan e û ser bi prensîba çêjê ye, corek e ji egoîstiyê. Narsîzma duyê; ser bi geşedana nav prensîbên waqî ye (ketwar) û ya mezinan e û obje senter e (Loran Ason, 2012, r. 148). Ev nexweşî yan jî em bibêjin girê dîsa bo serdema zarokîniyê vedigerit, bi taybetî zarokên ewan malbatan ewên ku bi nazdarî dihêne perwerdekirin. Dayik û bab çavên xwe li ser çewtîyên wan digirin û berdewam wan mezin dikin û pesna wan didin û kuçeka şahane bê bingeh bo wan dirust dikin (Şerîf Qereçetanî, 2010, r. 183).

3. Şopên Girêyên Derûnî di Dastanên Kurdî yên Folklorî da

3. 1. Dastana Zembîlfiroşî

Dastana Zembîlfiroşî ji wan dastanên navdar e di zargotina kurdî da. Bi taybetî di nav derwêşan da berbelav e û berî ku ji layê hozanvanê kurd Feqîyê Teyranî ve bihêt nivîsîn, ew li ser zarê dengbêj û derwêşan dihate gotin. Çîroka vê dastanê serinca gelek vekoler û rojhelatnasan kêşaye û hatiye wergêran bo çend zimanan wekî rûsî, erebî, swêdî û elmanî (Samur, 2015, r. 75). Ev dastan li hemû deverên Kurdistanê berbelav e û her yek bi şeweyekê vê dastanê vedigêrin, lê çîrok û serhatiya hemûyan wekî yek e, ku ew jî Zembîlfiroş lawekî ciwan û berketî ye û dilê Gulxatûnê dikevitê û wî bi hiceta kirîna zembîlan bangî wî diket bo qesrê. Gulxatûn di vê hewla xwe da sernakevit (Cindî & Evdal, 2008, r. 306-310).

Dema em varyantên vê dastanê dixwînin, em yekser li ser qehremanê dastanê Zembîlfiroşî radiwestin û kesayetîya wî ji bo me aşkera dibit ku xwedan hindêk giriftên derûnî ne. Ji wan jî girêya xwekêmdîtîne heye. Girêya xwekêmdîtîne ji ewan girêyan e giringîyek mezin pê hatiye dan. Xwedanê vê tîyorîyê Alfred Adler ku bo cara yekê wî giringî bi vê girêya derûnî daye, “bi rêka vî hestî siruştê mirovayetiye êxistîye ber tîşkên şirovekirinê” (Melazade, 2016, r. 279). Herwesa hestê xwekêmdîtîne bi şeweyek giştî li cem hemû mirovan heye, dema mirov rûbirûyê arîşeyek destnîşankirî dibit, bi wî rengî amade nîne û neşet derbirîne ji bîr û bawerên xwe û çarserîya arîşeya xwe bikit, li vir girêya xwekêmdîtîne dirust dibit” (Melazade, 2016, r. 279). Ev girêye, hesta xwekêmdîtîne li cem takekesî dirust dikit, ew jî dema hest pê bikit bê desthelat e yan hest bi desthelatek ji xwe mezintir bikit. Ev heste ji li qonaxên zarokîniyê li cem takî çê dibin. Hemû zarok di hesta xwekêmdîtîne da hevbeş in, li gor pêkhata cesteyî û nekamilbûn û bêhêziyê hest bi xwe kêm dîtîne dikin, îcar dema geşe dikin û temenê wan mezin dibin, guhorîn bi ser vî hestê wan da dihên. Jêderên vê girêyê zortir û aloztir dibin. Îcar hind faktorên din dibin sedema dirustbûna hesta xwekêmdîtîne. Adler bi çavekê kêm li vê girêyê temaşe nakit, belku bi awayek siruştî vê girêyê dibînit û her wekî Hawjîn Sliwe di pertûka xwe da ewa bi navê “Rehendî Derûn Leşîrekanî Letîf Helmet da”yê boçûna Adlerî bo me vedigêrit: “ji bo ku em hest pê bikin ku em mirov in, divêt em di naxê xwe da hest bi kêmasîyê bikin.” (Sliwe, 2013, r. 84)

Di dastana Zembîlfiroşî da, em kesayetîyek bi vî rengî dibînin, ku li beramber jinan xwe kêm dibînit. Eve jî li gor hizra psîkoanalîzê girêya xwekêmdîtîne ye. Em hestek bi evî rengî li cem Zemîlfiroşî dibînin, reng e ji ev heste ji ber pişeyî wî bit, ku kesek hejar û kêmderamet e. Her çawa bit, ev xwekêmdîtîna wî li cem derwêş û dengbêjan ve, ji dilpakî û derûna wî yê pak dihêt, lê ji aliyê derûnşikarî ve, ne weha

ye, hindek egerên din hene ku ev heste li cem wî dirust dibit. Di dastanê da weha hatîye ku Gulxatûn wî li kolanê dibînit û bi hiceta kirîna zembîlan wî vedixwîne qesrê:

*“Go: Zembîlfiroş, were li pêş,
şekir bigir, lêvan bimêj,
qîmetan selikan bibêj,
ya biçûk biha bibêj,
ya mezin bîne zêran ber bikêş.”* (Cindî & Evdal, 2008, r. 306)

Bi van gotinan Zembîlfiroş diçit li ba Gulxatûnê û paşî dergeh li ser wî dihêt girtin û Gulxatûn xwe nêzikî wî dikit û dibêjitê:

*“Zembîlfiroş nav bi şahîne,
tu were ser textê mîr rûne,
xerc û xeracan bistîne
li mîr heram be, li te helal be.*

*Zembîlfiroş got:
ez nayê ser textê mîr rûnanê
xerc û xeraca nastînim,
li min heram be, li mîr helal be.”* (Cindî & Evdal, 2008, r. 306).

Di van gotinan da em hesta xwekêmdîtîne li cem Zembîlfiroşî dibînin, ev hest, reng e ji ber van her du hokaran bit, yek ji wan xwe li cihê mîran nabînit li ser textê wî rûnanit, ji ber ku di hizir û bîrên wî da weha hatîye têgehandin ku ew çî caran nabit karekî weha bikit û ev bawerî bo wî çê nebûye. Ev çende ji bo kultur û çanda wî dizivirit ku bi tenê mîr dişên li cihê mîran birûnin. Ya duyem jî ji ber ku laşê wê jinê bo wî qedexe ye û heram e û ew bi xwe kesek dîndare û xwedatirs e. Lê dema em vê reftara wî dixin ber tişkên rêbaza derûnşikarî em girêya xwekêmdîtîne li cem wî dibînin. Ji ber ku ew arîşeya ew ketîyê şerm û gunehê li cem wî dirust dikit. Adler behsa têgehek din beramberî vê hestê dikit ku ew jî “qerebûkirin” e. Ew dibêjit dema kes hest bi xwekêmdîtîne dikit, bizavê dikit vê hestê bitepisînit û li xwe dîyar nekit, ew yekser penayê bo qerebûkirinê dibit. Li gor dîtina Adlerî xebat û têkoşana mirovî hemû berhemê vê xwekêmdîtîne ye. Adler pitir dêna xwe didit dahênan û afirandinê, ev tîyorîya wî pitir bi hunermend û nivîskaran ve girê daye. Hawjîn Sliwe dîsa bo me gotina wî vedigêrit û dihînit ziman: “Hêza dahênanê bi hêza xwekêmdîtîne ve peywendîdar e, ne ku bi hêza seksî ve” (Sliwe, 2013, r. 84).

Bi zarê Zembîlfiroşî em vê hestê baş dibînin, di varyanta Ordîxanê Celîl û Celîlê Celîlî da, Zembîlfiroş bi vî awayî derbirîne ji xwe dikit:

*“Zembîlfiroş, lawê feqîr,
kerem ke ser doşeka mîr
xwe ra şabe li zilf û herîr,*

*xatûn, li min tove doşeka mîr
ez li hev naxim zilf û herîr,
ez kesîb im xwe ra feqîr.”* (Celîl & Celîl, 2018, r. 130)

Reng e ev girêya Zembîlfiroşî ji ber rewşa wî ya aborî bit. Ji ber ku ew bi xwe danpêdanê dikit ku kesek hejar e, ne hedê wî ye biçit ser doşeka mîran rûne xwarê û dest bikit jina wî. Ji milek din ve ew daxwaza xatûnê bi erê dibînit, lê ne hêjayî wî ye, ji milek din ve ji ber ku ew jin ne hevjinê wî ye û seksa wê ji bo wî heram e û xwe bi hind gotinên din qayil dikit û qerebûya vê hestê xwe dikit û penayê bo xweparêzîyê dibit:

*“Go Zembîlfiroş, tu were ser misletê,
tu bike sefayetê,
hêj dûre roja qiyametê.*

*Go: wî herameto, wî herameto,
tu bes bike vî qiseto,
te ez birim helaketo.”* (Cindî & Evdal, 2008, r. 308).

Zembîlfiroş ji bo vê kiryarê hicetan digirit, ku dê bibit sedemê helaket û abrûcûnê li cem xwedê, neçar dibit vê hestê bi rêkeka din vedişêrit, ku ew jî penayî bo xwedûrkirin û tirs ji xwedê dibit, her wekî di vê nimûnê da xuya ye:

*“Go: xatûnê, ez nayê m ser misletê,
tirs min ji roja qiyametê.”* (Cindî & Evdal, 2008, r. 307).

Tirs ji roja qiyametê bihaneyeka mezin e, Zembîlfiroş pê vê hestê nepen dikit. Ew li berahikê xwe hêjayî textê mîran nabînit, paşî hicetan digirit, ku dê li roja qiyametê baca vê çendê bidit. Ji bo me ew hestên wî yê destpêkê giring in, dema xwe feqîr û nehêjayî Gulxatûna jina mîrî dibînit. Reng e jî ev xwekêmdîtin li gor boçûna Freudî ji encamê sistî û lawazîya endamê wî yê zayendî bit. Slîwe vê carê di pertuka xwe da amaje dikit boçûna Freudî sebarete vê girêyê û dihînit ziman ku hestkirin bi xwekêmdîtinê ji ber lawazî û sistî û neçalakîya endamê zayendî ye ku

takekes tûş dibit û hest bi xemgînî, tirs û stresê dikit (Slîwe, 2013, r. 86). Em van saloxetan li cem Zembîlfiroşî jî dibînin, lê ji ber nerîtên civakî ev hest hatîye veşartin û kirasek exlaqî lê hatîye kirin. Heger ji ber van egeran nebit, reng e çî bihaneyên din nebin Zembîlfiroş xwe nêzikî xatûna jina mîrî nekit. Armanca Zembîlfiroşî ew e pareyekê bi dest xwe ve bihînit, xatûn jî bi heman hizrê reftarê digel dikit ku dê wî bi pareyekê mezin padaşt bikit heger xwasteka wê bi cih bihînit:

*“Go: Zembîlfiroş, şuxul bike xêra te tê,
Zembîlfiroş te çî hewal,
hingî tu dikarî,
zêra bidime te, tu bivî mal.”* (Cindî & Evdal, 2008, r. 308).

Zembîlfiroş bi vê padaştê jî razî nabit, ew bersiva wê bi vî rengî didit:

*“Go: xatûna gerden bi mor,
şuxul nabe kotek û zor,
molet bide heta hingor,
xwedê qedere li jor,
ew xatûn sing bi sinî,
ew xeber xêr-xêr kenî”* (Cindî & Evdal, 2008, r. 308).

Kesayetîya Zembîlfiroşî wekî dastaneka folklorî gelek dîyar û aşkera nîne, her yek bi rengê li gor şert û mercên xwe yê civakî ev dastan veguhastîye û parastîye. Lê ev çenda hatî diyarkirin têra hindê dikit ku em girêya xwekêmdîtîne li cem wî bibînin, ji ber ku mijara girêyên derûnî jî ne weha çalak e, belku bi rengê veşartî û hindek helwest û reftaran da li cem takî dîyar dibit. Ji milekê din ve Feqîyê Teyran pitir li ser saloxetên kesayetîya Zembîlfiroşî kar kirîye û kirasek sofîzîzmê li ber kirîye. Lê xebata me li ser varyantên folklorî ye, me dastana Zembîlfiroşa folklorî kirîye hêvêna xebata xwe. Bi her rengê li gor çemka derûnşikarî Zembîlfiroşî girêya xwekêmdîtîne heye û ew neşet xwe nêzikî jina mîrî bikit û pêş vê çendê ve penayê bo qerebûkirinê dibit. Ew jî penayê bo hesta xwe ya dîndarîyê ve dibit û di encamê da xwe ji banê kelê dihavêjit û bêyî ku tu zîyan bigehê rizgar dibit.

3. 2. Dastana Hesoyê Şivan

Dastana Hesoyê Şivan yan jî Hesênîko, ku ji layê dengbêjan ve gehîştîye roja me ya îro. Heso heft salan li mala axayî şivanîyê dikit û dilê qîza axayî dîkevite Hesoyî. Ji wî daxwaz dikit ku wê birevînit, lê Heso vê çendê rewa nabînit û xwe hêjayî keça axayî nabînit. Paşî axa bangî wî dikit, da ku heqê şivanîya wî bidetê, lê Heso çî heqê xwe li nik axayî nabînit, ev çende jî dibit cihê gumanê bo axayî û

xelk û alem ji axayî ra dibêjin; dilê Hesoyî ketiye keça te, ji ber hindê heqê xwe naxwazit. Axa jî bawer dikit, ji ber vê çendê wî dikujit û bingor dikit (Cindî & Evdal, 2008, r. 371-376).

Dema em varyanta vê dastanê dixwînin, em dîsa pêrgî girêya xwekêmdîtîne dihên li cem qehremanê wê. Keça axayî bizavê dikit bawerîyê bo Hesoyî çê bikit ku wê birevînit û ew evîndar e, lê Heso vê çendê li asta xwe nabînit û hest bi xwekêdîtîne dikit, ev heste dîsa wî tûşî arîşeyeka din dikit ku di xwe ra nabînit heqê xwe ji axayî bistînit.

Keça axayî weha ji Hesoyî ra dibêjit:

“Siwar be min bavêje terkûya zîne,

xurce zêr ezê bînim,

orta min û xwe da bişidîne.

Heso go: Gulxanimê, weleh nave,

tu qîza axanî, ez şivanim,

ev xebera orta min û te da çî nabe” (Cindî & Evdal, 2008, r. 371-372).

Heso mîna Zembîlfiroşî xwe li asta keça axayî nabînit ku birevînit. Ev heste dîyar e hêj di zarokîniyê da li cem Hesoyê şivan çê bûye, ji ber ku dihêt dîyarkirin ku ji malbateka hejar û şivan in. Şivan ji karê herî zehmet û renc e. Dema kesek heft salan xwe şivanê mala yekê bibînit, béguman ev hesta xwekêmdîtîne dê hemû caran li cem wî peyda bit. Bi taybetî di babeta zewac û evîndariyê da. Yek ji hokarên vê girêyê li cem vî qehremanî, rewşa abûrî û civakî ye, dê bo wî bi zehmet bit ku bişêt biryareka bi vî rengî bidit, heger xwe çend ev babet bi hêsanî çareser bit, yan jî destê axayî negehit wî. Ji milek din ve Heso hest bi tirsê dikit ku dê ji destê babê Gulxanimê ve bihête kuştin, her wekî di evê nimûnê da:

“Gulê go: Heso, xelqê me yê here Şamê,

ezê qola zêrê xwe ji te ra bişînim,

bidim deste çekê vê nezamê,

wekî tu vê xeberê min ra nekî,

ezê herim bin pîya oda mala bavê xwe,

boxdanekê bavêjime te,

bavê minê te bikuje,

wî dengê me yê belav be li dinê û li 'alemê.

Heso go: Gulxanimê wele nave,

bavê te min bikuje,

*pişkê min serê darê darimê va bave,
wekî usane, goştê min xurê teyr û tûyafe,
eva xebera orta min û te da tu cara çê nave.”* (Cindî & Evdal, 2008, r. 372).

Keça axayî ji ber daxwaza xwe ya tund berê xwe didit boxtan û bêbextîyan. Vê çendê jî wekî gef li ser jîyana Hesoyî dibînit. Lê dîsa Heso di xwe ra nabînit daxwaza wê erê bikit. Wê çendî jî dihînit ziman ku dê zêran ji bo wî bifiroşit û pê çekê nîzame bikirit, ji bo hindî bişêt xwe ji bab û birayên wê biparîzit û wê birevînit. Bi vê çendê Heso ditirsit û pê qayil dibit û biryarê didit wê birevînit. Her di heman şevê da wekî di dastanê da dîyar, Heso diçit nav nivînên wê:

*“Heso go: Gulixanimê,
îşev şeve, şeva mine,
tu perê orxanê hilde,
ez bêm bine,
kes nizane ez û tu ne.”* (Cindî & Evdal, 2008, r. 374).

Heso diçit nav nivînên Gulixanimê, dema hişyar dibit û dikilê sipêdê bang didit, Heso diniciqit û dîsa ew hesta xwekêmdîtîne li cem dîyar dibit:

*“Heso go: Gulixanimê,
berê sibê li min çal bû,
dîkê nivê şevê li min lal bû,
wexta tu qîza axa bûy,
ez şivan bûm.”* (Cindî & Evdal, 2008, r. 374).

Di vê dastanê jî da em qehremanekê xwedan arîşeyên derûnî dibînin. Girêya xwekêmdîtîne li cem Hesoyî jî di evan helwestan da dîyar dibit. Ev çende jî bi jîyana wî ve girêdayî ye, ji ber ku şivan di civaka kurdan da ji çîna xwarê ne, bawerî li cem wan kême, serederîya wan hemû deman di gel pezi ye, heta ku fêrî reftar û dengên wan jî dibin. Lewra dema dikevin di evan helwestan da, her yekser xwe kême dibînin û pişeyê xwe jî kême didin dîyarkirin.

3. 3. Dastana Edûla Mistefa Begê

Ev dastan ne ji wan dastanên dirêj in û rûdan ji ne aloz in, pitir dişibit dramayekê. Lê em di vê dastanê da pêrgî du girêyan dibin. Li cem qehremanên dastanê ji wan Şerîf Beg mîrê Mewalîya û yê duyê babê Edûlê Mistefa Beg e.

Çîroka vê dastanê li ser Şerîf begê û Edûlê ye. Rojekê Şerîf beg ji xew hişyar dibit û li ser banê qesrê berê xwe didit berîyê, dibînit kerek pez, li ser devê bîra (Hêlê)

mexel ketiye. Aqil di serî da namînit û bangî xulamê xwe dikit, da ku hespê wî Bozê zîn bikit û berê xwe bidit ew kerîyê pezî yê kê ye. Dema diçit şivanekî dibînit, pirsê jê dikit, ka ew pez yê kê ye û çewa li ser devê bîra wî, Hêlê mexel ketiye. Ew dibêjîtê, eve pezê Mistefa Begî ye. Xulamî li pişt xwe dihêlit û diçit ser devê birê, çavên wî bi jinek ciwan û berketî dikevit, ji ber ciwanîya wê qîzikê sewdaser dibit û dil dikevitê. Her yekser Şerîf beg eşqa xwe ji wê ra dihînit ziman û daxwaza xwastinê jê dikit, lê Edûl weha bi sanahî qayil nabit û ji wî daxwaz dikit, bi helalî wê ji babê wê Mistefa Begî bixwazit. Piştî borîna heyamekê, dîsa Edûl dihête bîra Şerîf Begî. Şerîf Beg radibit li hespê xwe siwar dibit û diçit bin konê babê Edûlê, da ku Edûlê bi helalî ji xwe ra bixwazit. Lê Mistefa Beg weha bi hêsanî razî nabit û şert û mercên giran dihavêjit ber, ji qeweta Şerîf Begî mezintir in û li dûmahîyê bi zorî Edûlê direvînit û ji xwe ra dibit (Celîl & Celîl, 2018, r. 207-214).

Li gor rêbaza derûnşikarî Mistefa Beg, ji aliyê derûnî ve xwedan kêşe û girêya Grîseldayê li cem heye. Ji ber ku xwastîyê keça xwe asteng dikit û şert û mercên giran dihavêt ber sînga wî. Ev çende jî li gor derûnşikarîyê bo eşq û evînek nepen ya babê vedigerit û ew keça xwe ji hejî kesê nabînit. Bingeha vê girêyê ji bo kesayetîya Grîseldayê vedigerit, Grîseldayê kesayetîyek bû di çîrokên romansî yên çerxa naverast, pesna wê wekî jineka baş û ji aliyê seksî ve pak dihat kirin. Helbijartina Putnamî bo vî zaravî ji ber wê çendê ye, “bab keça xwe pak û kamil dibînit û kesê ji hejî nabînit ku keça xwe bidit wî. Ji ber hindê pesna wê bi awayekê neberhuş didit û qet naxwazit li pêş çavan berze bit û her tim arezû dikit bi wî ra bit û nevêt ji layê zelamên ser zemînî ve bihête pîskirin. Ev girê girêdayî bi xeyala babî ye sebarek keça wî û roj bi roj keça wî di serê wî da mezin û balkêştir dibit” (Huss, 1986, r. 190).

Caran çareserîya vê girêyê dikevit di destê keçê da, ew jî dema ku keç giringîyeka berdewam didit babê xwe û wê çendê bo wî aşkera bikit ku dê her dem arîkarîya wî bikit û bi xwe ew şû bikit jî. Li vê derê helwest û çalakîya babê hinek sist dibit û wî dîwarê di navbera keça xwe û zewaca wê da avakirî dipelixînit û nahêlit. Zaraveka rohîntir û berçavtir bo girêya Grîseldayê, Girêya Lîr e, ewa ku ji aliyê Arpad Pauncz ve hatiye nivîsîn, weku layê din yê girêya Odîpî dihêt pejirandin. Pauncz torebûn û hêrsa Lîrî ya beramber daxwazkerên keça wî Kordelayê şirove dikit, vê çendê jî bi hevrikîya seksî ya binhişî, li gel mêrên keçên wî dîyar dikit. Her çawa bit, şewazê bersiva wî ya kerbê weku bergirîyêkê, li dijî wê evîna yekalî û hesta babîniyê têk dişêlit. Girêya Lîrî ta radeyekê ne wekî ya Grîseldayê guncayî ye beramber hestên seksî yên binhişê babê beramber keçê (Huss, 1986, r. 190). Heger di Girêya Odîpî da, kur û dayik mijara serekî bin, di girêya Grîseldayêyê da berûvajî, bab û keç e û li cihekê jî wekî rexek ji girêya Odîpî dihête hêjmartin. Belê di vê girêyê da helwesta dayikê nahêt zanîn, ka gelo ew dikevit çi rewşê da beramber hestên zelamê xwe

yên ku girêdayî bi evînek binhişî ya seksî beramber keça wê. Bêguman eve jî dişêt bibit cihê alozîyê wekî girêya Elektrayê, ka çawa dayik û keç dikevin milmilanê ji bo bidestxistina mêrî. Reng e li vê derê jî, core kerbek li ba jinê beramber keça wê derbikevit holê û bibe egera kêş û vekêşê û bi hemû awayan bixwazit keçik şû biket û li cihê din bab beramber vê arezûyê bit û dibit perjanek di navbera keçê û şûkirina wê da. Em di vê dastanê da çî helwestên dayika Edûlê nabînin, bi tenê bab biryarê li ser didit û ka keça wî dê bi çî merc şû biket û divêt xwastîyê wê, wan mercan bi cih bihînit. Heger ne, ew neşêt bibit hevjinê keça wî, her wekî di vê nimûnê da diyar e:

*“Mistefa Beg dibê, Şerîf Begê lawo,
Herêkirina Edê barekî girane
Bîst û pênc lokê devane,
Bîst û pênc çapiliyê tivengê li milane
Bîst û pênc ebayê Besrayî yê milê Şêxane
Bîst û pênc demaçe çeka xal û birane
Eger tu bêjî “herê” ye ev destûra Edê ye
Hezar zêrê qelenê Edê ye...” (Celil & Celil, 2018: 211).*

Mistefa Beg van şertên giran dihavêt ber sîngê Şerîf Begî, eve jî yek ji nîşanên daxbarbûna Şerîf Begî ye bo keça wî. Reng e ji ber mezinîya nav û dengê xwe vî qîmetî bi keça xwe dibexşit, lê di gotinên wî da core daxbarbûnek pê ve diyar e. Di girêya Grîseldayê da, daxbarbûn bi keçê xala bingehîn e. Bab keça xwe kamil û bê kêmasî dibînit. Her dem pesna wê bi awayek nesiruştî didit û keça xwe ciwantirîn û hêjatorîn keç li ser rûyê zemînî dibînit. Helbet ev çende jî ji hestek asayî derbazî hestek neasayî ya binhişî dibit. Reng e pirs jê bihêt kirin ew bi xwe jî nizanit ka ji ber çî hinde keça xwe ciwan û bedew dibînit. Lê heger bi çavekê Freudîyane li mijarê binêrin, em yekser pêrgî peywendîya seksî ya binhişî dibin, ji ber ku binhişî zû bi zû di reftarên normal da naderkevit pêş, bi tenê di hindek rewşan da, wekî xewnditin, kiriyara seksî, dahênan û hwd ... Ev layenê ne diyar yê mirovî, caran guhorînên nesiruştî bi awayekê sîmbolî li nik mirovî dirust dikit. Bi zehmet e jî egerê van guhorînan bihêt zanîn li nik wî kesî. Wekî diyar Freudî demek dirêj xwe bi vê mijarê ve xerik kirîye. Binhişî mezintirîn rehendê kesayetîya her mirovekî hêjmartîye. Pêk dihêt ji wan hemû tiştan ku ne bi sanahî ye bi awayekê huşdarî li bîr bihînin, rih û rîşalên wê bo wan palner û xerîzeyan vedigerit, mirov nikarî bi hêsanî temaşe biket. Wekî wan soz û bîranînan, yê ku me tûşî gohşînê dikin. Bi nerîna Freudî binhişê mirovî jêderên palnerên wê sade bin, wekî arezûya xwarinê û seksî, yan palnerên hunermend û zanayane bin. Lê em hemû caran bo wan palneran dibin rêgir, ji ber hindê bi şêwazeka din li me derdikevit (Kemal, 2016, r. 38.)

Li gor van boçûnên jorîn, kesayetîya Mistefa Begî ya mistîk dîyar dibit, heger helwesta wî çend kiz û neçalak bit. Bab hemû deman hez dikit keça xwe bi baştirîn şêwe bidit zewicandin, belê di rêbaza derûnşîkarî da pirs bi rengêkê din e, hemû tevgerên mirovî dikevin ber lêkolînê. Mistefa Beg jî bi rêka vê zewacê vîyana xwe beramber keça xwe Edûlê aşkera dikit. Ji bilî van şert û mercan, ew astengeka din jî dihavêt ber vê prosesê, ew jî divêt her heft birayên Edûlê jî razî bibin. Mistefa Beg weha ji Şerîf Begî ra dibêjit:

*“Paşî, ezê heft birayî Edê binim, ji wan bikim sualê ye
Eger heft bira bêjin herê ye
Ezê hêja bidim te Edê ye”* (Celîl & Celîl, 2018, r. 211).

Ev daxwazîyên ku Mistefa Begî ji Şerîf Begî dikit, nîşanên astengkirinê ne, Şerîf beg ji van şert û mercan hêrs dibit û dibêjit:

*“Şerîf Bego go Mistefa Begê ye,
tiştê tu dibêjî, qeweta tu kesî nagehêye,
Derket ji odê, siwar bû li Bozê ye...”* (Celîl & Celîl, 2018, r. 211).

160 | Heger em bi hûrtir li gotinên Mistefa Begî bikolin, ew qet hez nake ev zewac pêk bihêt, ji ber ku ew ji bo helwesta xwe penayê bo erêkirina heft kurên xwe dibit. Dîyar dibit ev proses pêk nahêt û em astengkirinê di gotinên wî da dibînin. Nîşaneka din ji girêya Grîseldayê astengkirin e di zewaca keçê da. Bêguman eve motîfeka berbelav e di efsane, çîrok û dastanên folklorî da, dema ku kralk yan hakimek şert û mercên asê dihavêjit ber xwastîyên keça xwe ku gelek caran ev merc ji hişê mirovan derdikevin û qet nahên cîbicîkirin. Wekî mînak di dastanên mezin ên mîna Leyla û Mecnûn, Ferhad û Şîrîn, Tahar û Zuhre, Cembelî û Binefşê, Sîyabend û Xecê da em li vê motîfê rast dihên. “Di dastana Leyla û Mecnûn de, diya Leyla motîfa astengêriyê teşkîl dike. Çunkî dema ku ew fêr dibe ku meyla Leyla û Mecnûn ber bi hev ve heye, ew, Leyla ji mektebê digire û nahêle ku Mecnûn wê bibîne; li pêşîya hevdiatîna evîndaran dibe asteng. Di dastana Ferhad û Şîrîn de, çîyayê Bêstûn, motîfêke astengêr e. Ferhad ji bo ku bikaribe bigehê Şîrînê, mecbûr e ku wî çîyayî kun bike û avê tê da derbaz bike. Di çîroka Tahar û Zuhre de, Erebe Reş û Diya Zalim motîfa astengêriyê teşkîl dikin” (Pertev, 2015, r. 157).

Li vê derê mebesta me ji van mînakan ew e ku astengkirin bi xwe motîf e û di girêya Grîseldayê jî da motîfek serekî ye ku bab bi her awayekî û bihaneyekê astengîya dixit ber zewaca keça xwe, ji ber ku naxwazit jê dûr bikevit û hemû hewla didit ku bi wî ra bimînit.

Beramber eva me gotî, em hinde şopên girêya narsîzmê li cem Şerîf Begî dibînin. Ji ber ku reftar û axiftinên wî vê çendê pesend dikin. Narsîzm wekî Girêsildayê ji navê qehrimanek efsaneyî yûnanî hatiye. Dibêjin carekê Narsîs ew kurê ciwan û efsûnî ser û çavên xwe di bîra avê da dibînit, pê daxbar dibit û evîndar dibit. Bizavê dikit destê xwe li rûyê xwe bidit, lê hewla wî ser nakevit û dikevite nav avê da û dixeniqit. Ruha wî dibit gulek nêrgizê û şîn dibit. (Alhac, 1987, r. 135) Narsîzm ladaneka seksî ye kes laşê xwe dikit objeke serekî bo arezûya xwe her wekî Narsîs wêneyê xwe yê di avê da, li cihê wêneyê kesekê din dibînit û lê evîndar dibit (Loran Ason, 2012, r. 144).

Reng e narsîzma Şerîf Begî jî ji ber çîna wî ya bilind û perwerdekirina wî ya xêzanî bit. Ev derûnî reng e li cem hemû axa û begên kurdan hebin. Ji ber ku sistema perwerdekirina wan li ser hêz û mezinahîyê ye. Narsîzma Şerîf Begî li wê çendê diyar dibit dema ku bi tenê qesta koşka Mistefa Begî dikit û Edûla keça wî jê dixwazit. Ev tenêbûn, berjengên narsîzmê lê diyar dibin ku xwe li asta Mistefa Begî dibînit û bi tenê rûbirûyê wî dibit. Yek ji nîşanên narsîzmê ew e “zêdetir ji ya pêdivî ji xwe razîye û xwe mezin dibînit” (Sadiq, 1999, r. 183). Em vê hestê li cem Şerîf Begî dibînin. Herwesa dema bi şev diçit bin konê Edûlê û bi kotek û zorê wê razî dikit da ku birevînit, Edûl razî nabit û ji kuştinê ditirsit, lê Şerîf Beg bi vî rengî bersiva wê didit:

*“Dilêşîya min lê hayê
Dilê min dilekî dîne
Tu vê şîva xizêran bi çavên xwe bibîne
Ezê bi kezyê te bigirim, ji bin çîta te bikşînim
Ezê laşê te bi vê şivê bikim reş û şîne
Ezê te bi darê zorê ji kûçikê bavê te û heft birayê te bistînim,
Bila mêr bêne kuştin, bibe qetilxwîne”* (Celîlê & Celîl, 2018, r. 213).

Ji bo ku Şerîf Beg xwasteka xerîzeyên xwe dabîn bikit, amade ye hem Edûlê bikujit hem jî komkujî çê bibit. Em li vê derê jî naveroka narsîzmê di vî qehremanî da dibînin. Herwesa kesekê berjewendîperist e û eve jî yek ji nîşanên giring yê girêya narsîzmê ye. Kesê ku bi girêya narsîzmê ketî, peywendiyên dewrûberê xwe jî bo berjewendîya xwe bi kar dihînit. Hevalê kesî nîne û her carê komeka kesan hevalên wî ne (Sadiq, 1999, r. 183).

Şerîf Beg jî heman saloxet lê diyar in, qet hestê Edûlê li ber çav nagirit, Edûl jî wî daxwaz dikit û tika dikit wê neşkênit:

*“Ez qîzikim, darê şkestî me
Heqê te li bav û birayê min heye*

*Heqê te li min tu nîne
Şerîf begê mîrê Mewalîyan go,
Lê, lê, lê, lê, lê hayê
Bejinbilinda min lê hayê, çavreşa min lê hayê
Li min tê fikefîka bayê sibê ye
Pê re tê kulîyê berfê ye
Befrê daye navtenga bozê ye
Hemî ji bona xatirê wê be jinê, wê ballê ye” (Celîl & Celîl, 2018, r. 213).*

Ew çî giringîyê bi jîyana wê wekî jin nadit, ew pitir bi xwastekên xwe ve girêdayî û normal jî dibînit ku ew negehit wî, komkuji û xwîn bihêt rijandin. Kesên bi vî rengî hemû deman xwedan saloxetên narsîst in û ji xwe pêvetir çî hesaban bo kesî nakin. Li dûmahîyê jî Şerîf Beg wê bi kotek ji xwe ra dibit û direvînit.

3. 4. Dastana Binefşa Narîn û Cembelî

Dastana Binefşa Narînî û Cembelîyê Hekarî, yek ji wan dastanên balkêş û navdar in. Ji ber wê hezkirin û vîyana kûr li hemû deverên Kurdistanê belav bûye û ketîye ser zarê dengbêjan. Çîroka vê dastanê li ser du evîndaran e, yek ji wan Binefşa Narînî keça Fariz Begî ye û yê din Cembelî kurê Mîrê Hekarîyan e. Rojekê Derwêş Axa berê sipêdê radihêjit misînê avê û derdikevit derê û çavên xwe li êl û eşîrê digêrînit, demek ji wan keçeka ciwan mîna karxezalan dibînit, her yekser dilê wî dikevit wê keçê. Radibit gazî xulamekê xwe dikit û jê ra dibêjit ew qîza ciwan kî ye? Xulamê wî dibêjitê: Ew qîza Fariz Begî ye, navê wê Binefş e. Mexreb bi ser wan da dihêt, babê Binefşê Fariz beg diçit diwana Derwêş Axayî. Derwêş Axa jî keça wî Binefşê bo xwe dixwazit. Fariz Beg razî dibit, lê divêt her sê birayên wê jî razî bin. Paşî Fariz Beg vê çendê bo her sê kurên xwe dibêjit, ew yekser vê zewacê qebûl nakin, radihêjin konê xwe ji wî warî diçin. Sipêdê Derwêş Axa berê xwe diditê Fariz Begî konê xwe rakirîye û ji wê derê bar kirîye, Derwêş Axa pêncî siwarên bi şûr û mertal didit peyî xwe, diçin rêka wan digirin. Dema digehin cem wan, her sê birayên Binefşê radihêjin şûrên xwe dikevin cengê digel siwarên Derwêş Axayî. Ji wan her pêncî siwaran, çil bi destên birayên Binefşê dihêne kuştin. Derwêş Axa baz didit û gazî eşîrê dikit, roja paştir du sed siwaran dihînit. Vê carê ji wan du sedan sed dihên kuştin û du birayên Binefşê jî dihêne kuştin. Bi tenê birayekê wê dimînit û şerê sed siwaran dikit. Gencekî nêçîrvan bi navê Cembelî, derketiye seydê, dibînit sed siwar diçine xortekî, wijdana wî qebûl nakit, radibit milê xwe didit ber birayê Binefşê, harî wî dikit û wan siwaran dişkênin û Derwêş Axa dîsa paş ve dizivirit. Dilê Cembelî dikevit Binefşê û ji wan dixwazit êdî digel wan bijîn û dê ew jî evro pê ve parastî bin. Babê Binefşê û birayî wê razî dibin û Cembelî

qesta warê xwe dîkî û roja paştir Derwêş Axa pênc sed siwaran didit pey xwe dîsa diçin ser konê Fariz Begî. Vê carê serê Fariz Begî jê dîkin û birayê Binefşê dikuvin û Binefşê direvînin û dibin. Cembelî jî xulam û xizmetkarên xwe bi rê dîkin da ku konê mala Fariz Begî bihînin cem xwe, belê serkêşê xulaman Omo dema digehit bin konê Fariz Axayî, berê xwe diditê kes li wan deran nîne û kirasê Binefşê bi tenê maye. Radibit kirasê wê li xwe dîkî û dizivirî cem Cembelî. Dema ku Cembelî, Omo dibînit kirasê jinan li ber xwe kirîye, matmayî dibit û hal û meseleyê Omo bo wî vedigêrit û Cembelî dikevit heyfa Binefşê û bab û birayên wê vedîşêrin û sozê didit ku Binefşê bi dest xwe ve bihînit. Derwêş Axa jî bi eşîra xwe bar dîkin û ji ber Cembelî diçin cih û warekî din. Li dumahîyê Cembelî dikevit dûv Binefşê. Piştî salekê zarokek Binefşê dibit û navê wî dîkî Cembelî û sebir û hedara xwe pê dihînit. Piştî Cembelîyê kurê mîrê Hekarîyan bi ser konê Derwêş Axayî hil dibit, cilên xwe bi şivanê Derwêş Axayî ra diguhorit û xwe dêxî di şiklê şivanekê pergende da, bi merama ku xwe bigehînit Binefşê. Binefş wî dinasit û şev li cem dimînit û li roja paştir Binefş zarokê xwe Cembelî di landikê da dihêlit û xwe digel Cembelîyê mezin didit revandin (Celîl & Celîl, 2018, r. 109-128).

Heger em bi çavek derûnşîkarî li reftarên kesayetîyên vê dastana folklorî binêrin, em dê li pêrgî mijarên gelek hestiyar bin. Hêjayî hindê ye ku ev girên derûnî bihêne diyarkirin. Dema em çîroka dastanê dixwînin, hevrikîyên dijwarî yê derûnî li cem kesayetîyan dihêne dîtin. Hindek ji wan hevrikîyan girêdayî bi mijarên civakî û rewîştî ne, hindek jî girêdayî derûnî ne. Di vê dastanê da, kesayetîya sê karakteran gelek giring e, Derwêş Axa, Binefşa Narînî û Omoyê Xulam.

Ji reftar û helwestên Derwêş Axayî diyar e ku bi girêya narsîzmê ketîye û xwîna sedan mêran ser xatirê hezên xwe yê zayendeyî dirijînit Ji milekî ve temenê wî 90 sal e û xwe hêjayî keçeka ciwan û terwend, wekî Binefşê dibînit, qet bi awayek lojîkî nahizirî û eve jî wê narsîzma wî diyar dîkî. Dema ku Fariz Beg pêşniyaza kurên xwe dîkî ku Binefşê bi Derwêş Axayî ra bizewicînit ew her sê bira weha ji babê xwe ra dibêjin:

“Bavo, ev tu dîn bûyî?

Bi xwedê em nabêjin herê ye.

Xwa me piçûke, zaroke, em nadine Derwêş axa,

Derwêş axa extiyare, emrê wî nod sale li dînê ye” (Celîl & Celîl, 2018, r. 113).

Di gelek dastanên kurdî da, ev girê dihêt dîtin, heta hind şopên vê girêyê li cem Binefşa Narînî jî heye. Dema bab û birayên Binefşê rêçareyekê dibînin ku xwe ji Derwêş Axayî qortal bikin, ji Binefşê dixwazin, cilên qetiyayî li xwe bikî û xwe

bêxit di şiklê keçeka dîn û aqilsivik da, da ku dilê Derwêş Axayî jê reş bibit, wekî di dastanê da dîyar e:

*“Bila Binefş cilê pertî û qetiyayî, cilê feqîra li xwe ke,
Xwe pêxas ke û rahêje cerê avê ye,
Waye Derwêş Axa mîrê êlê sekiniye li ser devê kaniyê ye,
Bila Binefş ji mal derê û here avê ye,
Gava nêzik bibe ber kaniyê ye,
Bila xwe kor ke, xwe seqet ke, bilikume bikeve çoka,
Cerê wê ji milê wê bikeve erdê ye,
Bila cerê wê bişkêye,
Ê Fariz Beg wê bêje, wey li min,
Ev sêwiya ha, ev qîzika şilûşehet, ev Fariz Begê ye?
Ê dilê wî sar bibe ji Binefşê ye, belkî law, em ji xwe ra bimînin li vê derê
ye.” (Celîl & Celîl, 2018, r. 113).*

Ev plan ji bo hindê ye, da ku tu arîşe di navbera Fariz Begî û Derwêş Axayî da rû nedin û li wî cihî bimînin, ev jî ji neçarîyê dihêt, ji ber ku Fariz Beg xwîndar e û ji cih û warên xwe revîye û hatine di nav cih û warê Derwêş Axayî da konê xwe vedane. Binefş qet guhdarîya van gotinan nakit û nabit harîkar ku ev plan bi ser bikevit. Ewe jî bo kubarî û mezinahîya wê dizivirit û li ser xwe qebûl nakit keçeka wekî wê ciwan, cilên qetiyayî bikit ber xwe û temsîla keçeka dîn û şelê bikit. Ew li diji hizra babê xwe radiwestit û bi vî rengî hestê xwe yê narsîst dihînit ziman:

*“Binefş dibê, Fariz Beg, bavo, ez cilê feqîra li xwe nakim,
Ranahêjim cerê avê ye,
Ez naçim kanîka biniya malê ye,
Ez xwe kor nakim, ez nalkumim,
Bira çokê min nekeve erdê ye,
Bira cerê min neşkê ye,
Emrê min çarde salî ye,
Emrê Derwêş Axa nod salî ye,
Derwêş Axa bav û birayê mine,
Li ser doşeka pêxemberê xwedê ye.” (Celîl & Celîl, 2018, r. 113).*

Ev helwesta Binefşê dibit egerê kuştina her sê birayên wê û babê wê. Heger Binefşê bi ya babê xwe kiriba reng e ev plan bi ser ketiba, belê ji alîyekê ve, da Binefş bibit qurban, reng e jîyana xwe hemû bi wî rengî derbaz kiriba. Belê ev

çende ne hind hizrek pesend e, dibit ku derfet bo wan rexsaba ji wî cihî çûban û cihek baştir bo xwe dîtiban. Ev girêya narsîstî, di hindek mijaran da girêdayî girêya Mîdya ye, wekî xwebawerîbûn, tolvekirin û nebûna hestê poşmanîyê.

Pitir girêya Mîdya li Binefşê dîyar dibit ji narsîstê, belê wekî me li jor jî amaje pê dayî hindek xalên hevpişk di navbera wan da hene. Girêya Medeayê jî ji şanogerîya Euripides ê yûnanî hatiye. Euripides dewrûberê sedê çarê ji berî zayîne ev şano nivîsîye û çîroka wê li ser evînek dijwar û kûr e û ev evîne diqulipit dibit kerb û kîn. Mîdya ew dayik e ewa zarokê xwe dikujit, ji ber ku zelamê wê xîyanetê lê dikit. Ji bo ku tola xwe vebikit, zarokên xwe dikujit (Gordon, 1998, r. 5). Mîdya wekî dînan ji Jasonî hez dikit, wê babê xwe xapand û piştî zewaca digel Jasonî kirî, li dûmahikê Jasonî Mîdyayê dihêlit û jinek din bo xwe dihînit. Lewra Mîdyayê plan gêran bo tolvekirinê. Kûresê jî gazinde ji xwedawend Aphroditeyê kir, ji ber ku Aphroditeyê ev rûdan xuliqand. Evîni guhart bo kerb û kînê. Di daweta Jasonî da, Mîdyayê ebayek û tacek pêşkêşî bûkê kir. Dema ku bûkê ew dîyarî kirin ber xwe laşê wê sot û bi tundî mir. Dema babê bûkê keça xwe hembêz kirî ew jî digel wê heliya û mir. Piştira Mîdyayê şûrê xwe înatê derê her du zarokên xwe kuştin. Kûris jî ji reftara wê mendehûş bû, çawa dayikê şîya dijî zarokên xwe yê bêguneh karek wesa bikit. Mîdya jî ji Jasonî direvit û li piştira ejdehayekê siwar dibit û difirit. Ew jî Jasonî dixapînit û nahêlit her du kurên xwe hembêz bikit û veşêrit. Kêfa wê bi vê çendê dihêt û şîya Jasonî biêşînit (Gordon, 1998, r. 5).

Em kesayetîya Binefşê nêzikî ya Mîdyayê dibînin, ew jî bab û birayên xwe û zarokê xwe li ber pê n xwe didit. Piştî Binefş ji Derwêş Axayî zarokek dibit, navê wî dikit Cembelî, wekî wefayek bo hezkirîyê xwe Cembelîyê kurê Mîrê Hekarî. Belê piştî Cembelî lê dizivirit, ev hezkirina wê bo zarokê wê dibit kerb û kîn û nifrînan lê dikit:

*“Ro rehet bû, bû tarî ye,
Cembelîyê biçûk di dergûşê da digiriya,
Binefşê digo, de lorî, de lorî, de lorî,
Cembelîyo de lorî, şewitiyo, de lorî, peritiyo, de lorî,
Ezê îşev Cembelîyê xwe bilorînim,
Ezê Cembelîyê kurê mîrê Hekarîya birevînim,
Bila Cembelîyê biçûk bişewite, biperite, di dergûşê da bimîne.”*
(Celîl & Celîl, 2018, r. 123).

Di van gotinên Binefşê da em li rastî kerbek veşartî dibin, ew wî zarokî êdî bi cegera xwe nabînit, belku ew wî dijmin dibînit û mirina wî dixwazit. Kerba dayikê di girêya Mîdyayê da gelek dijwar û veşartîye. Heger çend dîyar nebit, lê di bingeh

da di naxê wê da çandîye. Fred Pine 1995 amajê bi Mîdyayê dicit, weku nimûneyeka taybet û formeka kerbê di naxê jinan da dibînit, “serbora Mîdyayê ew e, ew di naxê xwe da hatiye birîndarkirin. Ew hest pê dicit, dê di civakî da abrûya wê biçit. Reftara wê jî coreke xweparastinê ji vê şermê. Ew reftara wê ya tund beramber zarokên wê çi hestê pêşemanîyê li nik wê peyda nakit” (Gordon, 1998, r. 6) Her dîsa Pine dibêjit: “reftara wê ya tund beramber zarokên wê, dayika Mîdyayê bi xwe jî reftarak wesa digel wê kiribû bê ku peşeman bibit” (Gordon, 1998, r. 6).

Em van hestan li cem Binefşê jî dibînin, ku heza kuştinê li cem wê heye, wekî tolvekirinek ji Derwêş Axayî, lê derfet bo wê na rexisit vê kiryarê encam bidit, heta ku hezkirîyê xwe Cembeliyê mezin dibînit, ji nû ve hesta wê ya kerb û kînê li zarokê di dergûşê da diyar dibit, her wekî vê nimûnê:

“Ezê îşev Cembeliê kurê mîrê Hekarya birevînim,

Bila hema pey min bibe hewar û qîr û gazî.

De lorî, de lorî, min xêrek jê nedîto, de lorî” (Celil & Celil, 2018, r. 123).

Jakobz (1988) sebarete şanogerîya Mîdyayê dibêjit: “Ev şanogerî nimûneyeka dijwar a psîkodînamîkîya nexweşîya jêkudabûnê ye” û her wesa dibêjit: Mîdyayê wekî dayik bi şêweyek narsistîkî birîndar e, tiji kerb û kîn e, jineka bixwebawer e. Jinika bixwebawer ew jinik e ewa hewl didit peywendîya di navbera bab û zarokî da qut bikit. Wekî amraz bo tolvekirina wê birîna derûnî ewa li wê hatî kirin ji layê zelumê wê ve, wî ew wekî amûr didit (Gordon, 1998, r. 6).

Derwêş Axa, zilamekê nod salî, dê çi hest bi jinek çarde, pazde salî hebit, heger ne wekî laş û xerîzeyek seksî bit. Ji ber hindê jî helwesta Binefşê her li destpêkê dijî zarokê wî ye, belê ew zarok ji bo valahîya derûnîya xwe bi kar dihîne, li dûmahîyê çi kar pê namîne, ji nû ve kîna xwe aşkere diket û zarokî di dergûşê da dihêlit û digel Cembeliyê Hekarî direvit. Herçende cûdahîyek di navbera helwesta Mîdyayê û Binefşê da heye. Mîdyayê ji Jasonî hez dicit û tola xwe vedikit, Binefşê ji Derwêşî hez naket, lê bi rêka aşkerekirina hesta xwe ya kerbê û hêlana zarokî di dergûşê da tola xwe vedikit. Merem her tolvekirin e çi bi rêka kiryarê bit yan jî sembolîk bit. Herwesa ev saloxetên li cem Mîdyayê li cem Binefşê jî hene. Ew jî birîndar e û bi lojîkî biryarê nadit. Di girêya Mîdyayê da asta kerbê çend mezin bit, ya tolvekirinê jî weha ye. Mîdyayê ne bes zarokên xwe dikujit, bûkê bi bab ve dikujit. (Gordon, 1998, r. 6). Ew jinên bi girêya Mîdyayê dikevin xwedan kesayetiyên psîkotîk in, ji ber ku ew jinika zarokên xwe dijî babî bi kar dihînit ewê nexweşîya paranoyayê heye û kesayetiyeka psîkotîk heye (Gordon, 1998, r. 7). Binefşê jî xem û kîna xwe ya dijwar li wî zarokî dihînit derê û nifrînan lê dicit ku bimirit, bişewtit û bipertit, wekî vê nimûneya li xwarê:

*“Binefş dibê, pîrê, wele, ji qahrê te û kurê te ra,
Ez dîn îm jî, ez bêaqilim jî,
Ez derdê bav û bira ji bîr nakim,
De lorî, de lorî, Cembelîyo, de lorî,
Peritîyo de lorî, şewitîyo de lorî.”* (Celîl & Celîl, 2018, r. 125).

Piştî ku Binefş bêminet dibit û hêza tolvekirinê êdî li cem xwe dibinit û bi cesaret weha ji xesûya xwe ra dibêjit. Heger Cembelîyê mezin jî li wê nebûya xwedan, reng e wê her tola xwe vekiriba, belê dibit ku bi rengê din ba ne bi wî şeweyî. Paşî Binefş Cembelîyê zarok di dergûşê da dihêlit û xwe li gel Cembelîyê mezin didit revandin û diçit.

*“Pîrê di xew ra çûye,
Binefş şîr dide Cembelîê biçûke, Cembelî jî di xew ra çûye,
Cembelîê kurê mîrê Hekarya, her du cilê xwe li xwe kirin, rabûn piya,
Binefşê hûrmûrê xwe civandiye, hevûdinê revandiye,
Nîvê şevê li wan şkestiye,
Xerîbin, Cembelî hê rê nediye,
Çûne binîya malê ji xwe ra di şkeftê da rûniştîye,
Sibe li hazra bû, li wan jî bûye,
Ji şkeftê derketin û dimeşîyan”* (Celîlê & Celîl, 2018, r. 124).

Bi vî awayî Binefş digehit armanca xwe û ji destê Derwêş Axayî rizgar dibit û tola xwe bi rengê sêmbolik vedikit. Her du digehin yek û dibin jin û mêrên hev. Armanca ji girêya Mîdyayê jî her ew e bigehit armanca xwe û bê ku hesta pêşemaniyê li cem dîyar bit. Binefş qet pêşeman nabit ku zarok hêlatî di dergûşê da, her çende nakujit, lê heger pêwîst kiriba reng e kuştiba, çunkî kîna Binefşê bo Derwêşî tund e, kuştina bab û birayên wê di bîra wê da maye û bûye eger bi Cembelîyê mezin ra şû neket.

Encam

Di vê xebatê da ew çende bo me rohin bû, dastanên folklorî, bêpar nînin ji girêyên derûnî. Herwesa ew çende jî hat aşkerakirin, ku hemû caran mijarên tabû û mistîk û yê girêdayî bi heza seksî, xwe di nav berhemên folklorî da vedişêrin û bi rêka evan çîrok û hikayet û vegêranan derbirin ji wan hestên kîpîrî dihêne kirin. Hindî civak girtî û xwedan hizirek aydîyalîst bit, ev xerîze jî eswqas di nav berhemên edebî û folklorî da dihên veşartin, zû bi zû hest pê nahêt kirin, yan jî dihên bihanekirin bi hind rewîştên din. Ji wan Zembîlfiroş mînakeka baş e, ji

ber ku wî şîyanên hindê nînin kiryara seksî digel jina mîrî bikit, bi mêrekê çak û xwedatirs hatîye bihanekirin û formek din wergirtîye, bê ku zelamek xwedan kêşe û giriftên derûnî bihête nasandin.

Ev dastanên ku me kirine hêvênê xebata xwe, nimûnek baş in bo destnîşankirina girêyên derûnî, herçende hemû cor nehatin destnîşankirin, lê girêyên wekî: xwekêmdîtin, narsîzm, Grîseldayê û Mîdyaya li cem kesayetî û lehengên evan dastanan hatin dîtin. Di hemû dastanan da me kesayetîyek narsîstî di naxê lehengan da dît. Herwesa hind dastan jî dişibihan çîrokên hind şanogerîyên yûnanî mîna şanogerîya Mîdyaya ku hind hêmanên wê nêzikî dastana Binefşa Narînî bû. Binefşa Narînî jî layenek mezin yê Mîdyayê bi xwe ve digirit, bi taybetî di mesala kuştina zarokî yan hêlana wî. Xalek din ya giring ku em geştiyên mijara homosexual li cem Omoyê xulam dihêt dîtin, herçende ne weha çalak û aktif bû, lê li xwekirina cilên jinan di çanda kurdî da zû bi zû nahête qebûlkin. Her wesa Omo dema cilên Binefşê dikit ber xwe, ger derbirîne ji xerîzeyaya û binhişî nekit, çî meremên din pê nîne. Ewe jî taybetmendîyekî didit dastanên folklorî yê kurdî.

Çavkanî

- Alhac, S. (1987) *Alemraz alnîfsîye*. Beyrot (ciz elewel): Alimkiteb Alaslami.
- Ason, P. (2021). *Ferhengî şirovey firoyd*. (wer: Welîd Omer). Silêmanî: Rahand
- Bekir bokanî, S. (2004). *Ferhengî saykolojî*. Silêmanî.
- Celîl, O., Celîl, C. (2018). *Destanên kurdî* (ç.2). Istanbul: Wardoz.
- Cemal, S. (2012). *Legel saykolojiya da. Silêmanî: berêweberîtî çap û billawkirdinewî Silêmanî*.
- Cindî, H., Evdal, E. (2008). *Folklor kurmanca*. Hewlêr: Aras
- Ehmed Eswed, N. (2015). *Ferhengî zarawekanî edeb û zanîste mirovayetyekan* (ç.1). Silêmanî: nawendî xezelnûs.
- Freud, S. (2005). *Totem û tabo*. (wer: Reza Menoçihri). Slêmanî: Rênma.
- (2017). *Lêkdanewey sêkisyane bo mêjû*. (wer: Selam Seidî). Hewlêr: Awêr.
- Melazade, R. (2016). *Nalî û saykolojiyay şîr*. Hewlêr: Awêr.
- Pertev, R. (2015). *Edebiyata kurdî ya gelêrî (dîrok-rêbaz-lîteratur-berawirdî)*, Istanbul: Avesta.
- Sadq, A (1999) *Fî bitîna merîz nefîsî*. Beyrot: Aldar Al'ribye Almusu'at,
- Samur, E. (2015). *Zembilfroş û Gulxatûn*. Istanbul: Avesta.
- Şerîf Qereçetanî, K. (2010). *Nexoşî û giriftekanî derûnî û komellayetyekan*. Silêmanî.
- Slîwe, H. (2013). *Rehendî derûnî le şîrekanî Letîf Hellmet da*. Hewlêr: Yekêti Nûseranî Kurd.
- Tahir Şerîf, E. (1985). *Qamûsî, derûnnaşî, engilîzî-'erebî_ kurdî* (ç.1). Bexda,
- Yildirim, K., Pertev, R., û Aslan, M. (2013). *Ji destpêkê heta niha folklor kurdî. Weşanên Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Mêrdîn*.

Kovar:

Gordon, R. M. (2008). Medea and Parental Alienation Chapter 5, in: An Expert Look at Love, Intimacy and Personal Growth. (2008). 34-53.

Huss, R. (1986) the mindscapes of art: dmensonis of the psiçe ni ficton, drama and flim. London England, 1986, p. 190.

Kemal, Ş. (2016). Freud û birî mirov. Govarî Aydyya, 2016, (36).